

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 347(477)«08/19»(075)

РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ (XIV–XVI ст.)

І. Бойко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті висвітлено регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом (XIV–XVI ст.). Значну увагу зосереджено на визначенні правової природи українського звичаєвого права, особливостей регулювання ним цивільних відносин на українських землях (XIV–XVI ст.). Проаналізовано норми звичаєвого права власності, зобов'язального права, шлюбно-сімейного та спадкового права звичаєвого характеру.

Ключові слова: цивільні відносини, українське звичаєве право, право власності, зобов'язальне право.

У сучасних умовах вивчення історії українського звичаєвого права займає значне місце у національному правознавстві, оскільки є важливим для розуміння історичного процесу виникнення права, а також наступності в розвитку правових норм. Особливий інтерес викликає характеристика особливостей регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом (XIV–XVI ст.). Це дослідження дасть змогу вивчити правову культуру українського народу, а також сприятиме визначенню тих духовних цінностей, на яких споконвічно формується національна свідомість нашого народу.

Питання регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом були предметом окремих досліджень Я. Падоха, А. Яковліва, С. Кудіна, Б. Бачура, Є. Толкачової, І. Усенка, П. Музиченка, П. Захарченка та ін.

Метою цієї статті є з'ясування особливостей регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом (XIV–XVI ст.) та виявлення характеру внеску українського народу в еволюцію цивільного права як важливого структурного елементу правової системи України, яка належить до романо-германської правової сім'ї.

Українська юридична наука і практика користуються поняттями звичаєвого права, яке побудоване на понятті звичаю та його специфічних ознак. Звичай – це соціальна норма, правило поведінки, що склалося у процесі співжиття людей у результаті фактично його застосування упродовж тривалого часу. Звичай виникає разом з людським суспільством і є основною формою соціального регулювання поведінки членів громади за родового ладу. За своєю природою, звичай консервативний і закріплює лише те, що склалося у результаті тривалою суспільної практики, відображаючи як загальні моральні, духовні цінності народу, так і значною мірою забобони, расові і релігійну нетерпимість [14, с. 568]. Ознаками звичаю є: стереотипність, публічність, стихійність виникнення і поширення, давність, безперервність, загальний характер, обов'язковість, визначеність,

доцільність, територія застосування тощо. З виникненням держави звичай може трансформуватися у правовий звичай, дотримання якого забезпечується державою. правовий звичай – це звичай, санкціонований державою і цим перетворений на джерело права. Звичай санкціонується державою у процесі судової або адміністративної діяльності шляхом закріплення у нормативних актах можливості використання правового звичаю для регулювання певних суспільних відносин [15, с. 568]. Правовий звичай має регулятивний характер, який стосується майнових, владних, виробничих, розподільних та інших соціальних відносин, офіційно визнаний або санкціонований державною. Сукупність правових звичаїв становить звичаєве право [2, с. 132].

Українське звичаєве право сягає своїм корінням правових звичаїв Київської Русі, основу частину яких було систематизовано і записано у «Руській Правді» та інших актах князівського законодавства. Проявами звичаєвого права в Київській Русі були, наприклад, такі дії як посадження князя на стіл, рукобиття та знак укладення договору купівлі-продажу, акти здійснення судочинства тощо. Українське звичаєве право зберігало свою силу і застосовувалося у Галицько-Волинській державі, на українських землях у складі Польського королівства, Великого князівства Литовського, а відтак Речі Посполитої.

Виявом досконалості, авторитету українського звичаєвого права є формування на його основі копних (громадських) судів на українських землях (XIV–XVIII ст.). Тривалий час копні суди діяли з мовчазної згоди польсько-литовської влади і лише у XVI ст. були санкціоновані державою в законодавчому порядку. З цього приводу, А.П. Ткач правильно стверджував, що «копні суди – один із яскравих принципів діяння усіх трьох форм перетворення звичаю у правову норму: незаперечення з боку держави, фактичний розгляд справ в суді на підставі норм звичаєвого права, нарешті, фіксування існуючого звичаю в законі» [13, с. 25].

Особливого значення норми українського звичаєвого права набули у Запорізькій Січі, яка була центром формування значної кількості звичаїв, що перетворилися згодом у правові норми. Сукупність козацьких правових звичаїв сформували козацьке право. На думку І.М. Грозовського, звичаєве право запорізьких козаків можна вважати сукупністю правових звичаїв, які діяли на території Запорізьких Вольностей у XVI–XVIII ст., мали нормативний характер, обумовлювалися конкретно-історичними умовами існування козацького суспільства, допускалися або санкціонувалися верховною державною владою, а в окремих випадках навіть суперечили діючому законодавству [3, с. 8]. При цьому автор терміни «звичаєве право запорізьких козаків», «правові звичаї запорізьких козаків», «козацьке право» вважає синонімами. Це право не знало писаних джерел. У Запорізькій Січі вищою судовою інстанцією був кошовий суд, який свої рішення приймав на основі звичаєвого права і «здорового глузду».

Українське звичаєве право було одне з джерел кодифікації права Гетьманщини у XVIII ст. Його також застосовували для регулювання цивільних правовідносин у Гетьманщині в галузі шлюбно-сімейного і спадкового права.

З поширенням на українській землі російського законодавства, у кінці XVIII ст. деякі норми українського звичаєвого права збереглися у Збірнику місцевих законів для Полтавської та Чернігівської губерній, що містилися у Зводі Законів Російської імперії. За Статутом цивільного судочинства 1864 р. допускалося використання звичаєвого права для врегулювання спадкових, сімейних та земельних відносин щодо яких не було відповідного законодавчого регулювання. Обмеження

застосування норм українського звичаєвого права допускалося на українських землях у складі Австрії, а відтак Австро-Угорщини.

В період відродження національної державності (УНР за Центральної Ради, Української держави за гетьмана Павла Скоропадського, УНР за Директорії і ЗУНР) окремі норми земельного, шлюбно-сімейного та спадкового права, на думку І.Б. Усенка, «свідомо відтворювали норми звичаєвого права, які вважалися такими, що найбільше втілювали риси національного права» [10, с. 18].

Право власності. Право власності за українським звичаєвим правом вважалось можливістю особи володіти, користуватись і розпоряджатись своїм майном. Якщо стосовно рухомого майна звичаєве право надавало українцям повну свободу в його здійсненні, то щодо нерухомого майна встановлювались певні обмеження. Підставами набуття права власності на землю за українським звичаєвим правом були займанщина, договір і спадкування.

Основною підставою набуття права власності на землю за українським звичаєвим правом була «займанщина» чи «заїмка». Нею називали спосіб первинного набуття права власності на землю внаслідок її самовільного оволодіння та освоєння за умови, що вона до цього часу нікому не належала. Займанщина як історично перший спосіб набуття права власності на землю притаманний у певний період історії усім народам світу. Існують достатні підстави стверджувати, що інститут займанщини формувався в умовах додержавного суспільства. Можна також припустити, що для українського народу він відігравав особливо велике значення у зв'язку із раннім зародженням й активним розвитком землеробства.

Після створення Козацько-Гетьманської держави (Гетьманщини) відбувались значні зміни у земельно-правових відносинах, оскільки народно-визвольна війна 1648–1654 рр. ліквідувала магнатську земельну власність та визволила селян від кріпосної залежності. У Козацько-Гетьманській державі протягом 1648–1783 рр. селяни були вільними. Водночас здійснювалось активне заселення земель Лівобережжя. За таких умов отримав значні можливості для розвитку звичаєво-правовий інститут займанщини. Усі категорії населення Гетьманщини (селяни, міщани та козаки) займали землю для посівів, городів, пасік, млинів тощо. Крім того, громада певного села також мала можливість поширювати право власності на сусідні землі внаслідок займанщини. Певний час люди, володіючи землею за правом першого займу, мали право не тільки володіти та користуватись, але й розпоряджатись нею. Щоправда, інколи феодала, користуючись тим, що люди не мали документів, які підтверджували право власності на землю-займанщину, привласнювали собі її, підкупляючи суддів і свідків. На думку українського історика О. Гуржія, займанщина відіграла важливу роль в освоєнні земель, утворенні та розвитку нових сіл і містечок, а особливо – так званих «вільних військових». Ці населені пункти формувались під час народно-визвольної війни 1648–1654 рр. здебільшого на колишніх землеволодіннях представників привілейованих суспільних станів Речі Посполитої [5, с. 62].

Українське звичаєве право надавало великого значення судовому захисту права власності. У XIV–XVIII ст. основною інстанцією щодо захисту цивільних прав українських селян був копний суд – сільський громадський судовий орган, який у своїй діяльності керувався, передусім, нормами звичаєвого права. Словесні юридичні формулювання були своєрідними мовними засобами, за допомогою яких суб'єкти копного судочинства спілкувались між собою на засіданні, проводили судові дебати та доводили свою позицію по цивільній справі. Приміром, формулювання «за ґрунтом і право йде», яке було аргументом у цивільних спорах, коли встановлювалось право власності на урожай. Воно означало, що власник

земельної ділянки був власником рослин, які на ній росли. Цікаво, що це положення відповідає чинному законодавству України, адже відповідно до ч. 2 ст. 189 Цивільного кодексу України продукція, плоди та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено законом або договором. Також у копному судочинстві використовувалось формулювання «наше не наше, але й не ваше», тобто позов неволодіючого власника до володіючого невластника (віндикація).

Особливістю розгляду земельних спорів у копних судах було те, що судові засідання зазвичай відбувались не на традиційному коповищі, а на спірній землі. Оскільки документ про право на землю не був поширеним доказом у копному судочинстві, тому в земельних спорах існувало два основних способи доказування: через покази свідків; шляхом ордалій. Попри обмеження у Руській Правді кола осіб, які могли бути свідками, копні суди до 1529 р. допускали у свідки усіх людей, крім челяді та холопів. Після прийняття Статуту у Великому князівстві Литовському 1529 р. набула юридичної чинності норма, що скорочувала це коло осіб. Мова йде про ст. 6 розд. VIII цього нормативно-правового акту. У ній зазначалось: «Якщо яка-небудь людина мала судову справу з державним службовцем або феодалом, а той державний службовець або феодал мав би у своєму повіті межуючий з ним маєток і вони повинні були зібрати копу, то тоді проста людина, яка проживала в держанні цього пана не могла бути його свідком, а тільки шляхтичі або інші люди з інших повітів, які заслуговували на довіру, близькі сусіди». М. Бедрій припускає, що феодално залежні люди мали право виступати свідками у справі своїх феодалів, проте за умови, що їх у свідки викликала протилежна сторона чи безпосередньо копний суд [1, с. 7–8]. Отже, особи з непривілейованих суспільних станів у XVI ст. не тільки могли бути свідками в земельних спорах феодалів, а й вирішувати їх, перебуваючи в складі копного суду.

«Пам'ятковий прочухан» – звичай своєрідної підготовки майбутніх свідків у копному судочинстві при розгляді земельних спорів. Щорічно оглядаючи межові знаки, посадові особи сільської громади брали зі собою кількох молодих хлопців (14–15 років). Десь на межі їх сікли, примовляючи: «Оце щоб ти пам'ятав, що тебе бито, щоб знав, де межу проведено!» Існування даного звичаю вчені пов'язують також із обрядом вікової соціалізації [11]. Тому копним судам вирішувати земельні спори на підставі свідчень селян було не тільки можливо, але й доцільно, адже за відсутності інших ефективних правових засобів (наприклад, земельного кадастру) вони володіли найбільш точною інформацією про розмір і межі земельної ділянки.

Якщо копним судом розглядався земельний спір і жодна сторона не могла довести свою правоту належною кількістю доказів, можна було вдатись до особливого виду ордалій – «ходіння під дерном». Виклик на неї відбувався у певній формі: *«коли ти кажеш, що межа іде туди, то відійди межу під дерном»*. На краю спірної земельної ділянки збирались учасники копного суду. Той, хто зголосився провести цю процесуальну дію, викопував скибу землі («дерн») із межі ділянки. Він клав викопану скибу землі собі на голову, ставав на коліна, складав присягу «нехай свята земля мене покарає, якщо я не туди йду, куди межа йде» та повз навколішки по лінії, яку вважав справедливою межею. У той час його асистент вставляв дерев'яні палички услід за ним, позначаючи межу між ділянками. Встановлена таким чином межа визнавалась копним судом чинною та справедливою. Вважалося, що людина, яка провела цю ордалію недобросовісно, помирала на протязі року. Цікаво, що цей правовий звичай зберігався у карпатських селах Галичини до кінця XIX ст. [9, с. 400]. Формування цієї ордалії відбулось завдяки віруванням праукраїнців у містичну силу землі та інших природних явищ.

Зобов'язальне право. Українське звичаєве право передбачало дві основні підстави виникнення зобов'язання – договір і шкода (делікт, правопорушення). Правові звичаї українського народу не передбачали письмової форми договору, а лише усну. Звичаєво-правові норми широко регулювали найбільш розповсюджені договори українських селян: міна (найдавніший договір), купівля-продаж, найм, дарування та ін. Цікавим звичаєво-правовим договором був заклад (спір, парі). Його укладення відбувалось у формі кидання шапки чи ставлення ноги до ноги.

Як правило, договори укладались у присутності свідків. Договір вважався укладеним з моменту виконання обряду рукобиття (рукостискання) сторін. Його укладення могло також супроводжуватись могоричем (літкупом). Коли селянин продавав свій дім, він повинен був отримати на це дозвіл громади, оскільки вона остерігалась того, що на їх території поселиться недобропорядна людина. Крім того, свободу в розпорядженні нерухомим майном істотно обмежував правовий звичай родинного викупу. Він полягав тому, що власник нерухомого майна перед його продажем повинен був запропонувати купити його, насамперед, своїм родичам. Коли вони відмовлялись, власник повинен був звернутись із аналогічною офертою до своїх сусідів. Лише після відмови цих суб'єктів укласти з ним договір, він отримував право продати своє майно іншим людям. Очевидно, цей правовий звичай був відлунням епохи родового ладу, коли суспільство істотно обмежувало набуття права власності на нерухомість людьми, котрі не мали відношення до певної громади. Боргові зобов'язання також всебічно регулювались українським звичаєвим правом. Цікаво, що діти боржника несли відповідальність за його борги. Вони могли успадкувати їх після його смерті. За життя боржника він мав право зобов'язати свою сім'ю відпрацьовувати борги спільно з ним [8, с. 26].

У Середньовічній Європі набув значного поширення правовий звичай, який називався «право складу». Під впливом польського та магдебурзького права він був рецептований у західноукраїнських містах. Це означало, що товари, привезені з інших країн повинні були, насамперед, продаватися на місцевому ринку за тими цінами, які встановлювались на міському ринку, часто зі згоди представників короля. Якщо привезені до міста товари не були продані, їх можна було перевозити на інші ринки, частіше всього на захід.

Важливе місце в українському звичаєвому праві посідала відповідальність за цивільні делікти. У ст. 2 розд. XIII Статуту Великого князівства Литовського 1566 р. встановлювалась юридична відповідальність за випас своєї худоби на чужій земельній ділянці, а також особливості провадження у таких справах. Відповідно до цієї статті справу про випас худоби на чужій земельній ділянці («іспаш», «потрава») повинен був розглядати копний суд.

Власник цієї землі повинен був скликати копний суд і разом з учасниками копи затримати тварин, які завдавали йому шкоду. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. встановлював заборону тільки щодо затримання коней. Затримані тварини виступали своєрідною гарантією того, що відповідач виплатить штраф, присуджений копним судом. Після сплати відповідних коштів копний суд повертав йому це майно. Як зазначалось, у ст. 2 розд. XIII Статуту ВКЛ 1566 р., «...яку копа про потраву шкоду присудить, той пан, чия худоба захоплена, має платити».

Коли власник затриманої худоби не брав участі в засіданні копного суду, хоча його про це повідомляли, або не сплачував штраф, копний суд вираховував вартість заподіяної шкоди та покривав її позивачеві шляхом передання йому у власність відповідної кількості тварин, які були під арештом, а інших – повертав відповідачу. Отже, у копному судочинстві був сформований логічний і ефективний механізм вирішення судових справ про випас худоби на чужій земельній ділянці [1, с. 8].

Іншим поширеним цивільним правопорушенням справи про яке розглядали копні суди, було пошкодження меж земельних ділянок. «Устава на волоки» (1557 р.), яка була чинною на українських землях, що перебували в складі Великого князівства Литовського, спростила особливості провадження у цій категорії справ: «якщо підданий один одному меж переорає чи пошкодить, тоді вряднику на копу не їздити та проїзду не брати, але вїт межу направить...» [4, с. 118].

Сімейні та спадкові відносини. У Київській Русі, а згодом у Галицько-Волинській державі, сімейні відносини мали патріархальний характер, що утвердився завдяки монополізації чоловіком, як главою сім'ї, приватної власності і регулювалися як нормами звичаєвого права, так і чинним княжим законодавством, а після запровадження Християнства – ще й церковними уставами. Сімейне право дохристиянської доби допускало багатоженство, купівлю, викрадення і приведення нареченої. Відомо, що до хрещення князь Володимир Великий мав 5 дружин і близько 800 наложниць. Після прийняття Християнства сімейне право розвивалося в Київській Русі відповідно до візантійського канонічного права. Проте, якщо візантійські джерела трактували шлюб як звичайний договір, то для церкви шлюб – не договір, а Святе Таїнство. Установлювалася одношлюбність (моногамія).

До початку ХХ ст. українці одружувалися у ранньому віці: звичайний вік нареченого становив 18–19 років, а нареченої – 16–17 років. За часів Київської Русі шлюбний вік визначався згідно з візантійським законодавством і становив для юнаків 14–15 років, а для дівчат – 12–13 років. Литовський статут 1566 р. встановлював шлюбний вік для дівчини з 15 років, для юнаків – з 18 років. Але згодом III Статут 1588 р. знову понизив шлюбний вік жінки до 13 років.

Ще однією важливою традицією для укладення майбутнього шлюбу було отримання батьківського благословення. Дослідники ХІХ ст. акцентують увагу на тому, що в Україні батьки звичайно прислухалися до вибору своїх дітей. Без батьківської згоди шлюб не міг стати дійсним, а якщо й бували такі шлюби, то це вважалося аномалією. Тому, хоча молоді дуже часто самі обирали собі наречених, остаточне рішення завжди було за батьками. Саме домовленість між батьками молодих про намір одружити дітей була тією базою, на основі якої складалися всі подальші договірно-зобов'язальні відносини.

Як стверджують В. Іванов і В. Озель, така домовленість ставала приводом для сватання, коли батьки або родичі молодого засилали сватів (посередників) до родини молодої з пропозицією про шлюб. Якщо батьки молодої відповідали згодою на таку пропозицію, то зазвичай укладалася угода. Як традиційний звичай, після сватання відбувалися оглядини, коли батьки нареченої приходили до помешкання, де житиме майбутня сім'я, і оцінювали майновий стан нареченого. Якщо родину «молодої» щось не влаштовувало в господарстві «молодого», вона могла розірвати попередню домовленість про майбутній шлюб. Така відмова не тягнула за собою ніяких юридичних наслідків для нареченої. Траплялося, що батьки нареченої відмовлялися від оглядин, якщо вони, наприклад, добре були обізнані про родину і господарський стан майбутнього чоловіка своєї дочки. У такому разі сватання вважалося закінченим, і розпочинався наступний етап – заручини. Заручини – це дуже важливий в юридичному значенні акт. Інколи, як зауважує І. Терлюк, заручини могли відбутися ще у дитячому віці майбутнього подружжя [6, с. 62–68]. Якщо в сім'ї було кілька дівчат, то обов'язково треба було видати заміж старшу, а потім наступну за віком. Під час заручин домовлялися про розподіл витрат на підготовку весілля, весільні подарунки, придане нареченої та частку сина у разі відділення молодої сім'ї від батька тощо. Після сватання і

заручин представники нареченого та нареченої уклали шлюбний договір, у якому визначався посаг (придане) нареченої і віно, що записувалося нареченим своїй майбутній дружині для забезпечення її посагу [12, с. 113].

Під час укладення шлюбного договору вже остаточно встановлювався посаг нареченої та віно, що вносив наречений. Посаг переходив у володіння родини, але віно залишалося назавжди власністю дружини, що робило її матеріально незалежною від чоловіка за його життя і забезпечувало жінку на випадок смерті чоловіка. Але з поширенням російського законодавства дружина втратила право вільно розпоряджатися своїми речами, а одруження з чоловіком іншого стану змінювало і її соціальний стан [6, с. 46–47]. С. Ковальова наголошує на тому, що юридично головою української сім'ї був батько, проте звичаєве право та суспільна мораль всебічно захищали та розвивали повагу до матері. Хоча психологічний зв'язок матері з дітьми був сильнішим, однак провідна роль у їх вихованні належала батьку. Звичаєве право проводило різку межу між правами батьків і дітей, адже, як відомо з фольклору, «діти батька не повчають» [7, с. 184].

Українське звичаєве право допускало спадкування як за законом, так і за заповітом. Первинно спадкоємцями за законом згідно з українським звичаєвим правом могли бути лише особи чоловічої статі, адже особи жіночої статі отримували від батьків посаг при одруженні. Порядок розподілу майна між законними спадкоємцями по-різному відбувався у різні періоди еволюції правових звичаїв. Однак щодо права власності на нерухоме майно (батьківський дім) від найдавніших часів діяв принцип мінорату – його успадковував наймолодший син.

Висновок. Регулювання цивільних відносин на українських землях за українським звичаєвим правом (XIV–XVI ст.) здійснювалося відповідно до соціально-політичних та економічних умов і свідчило про те, що правові традиції та самобутнє українське право не припинили своє існування після розпаду Галицько-Волинської держави. Українське звичаєве право продовжувало існувати та розвиватися протягом усього цього періоду аж до середини XVIII ст. Воно надало можливість для збереження протягом тривалого часу правових звичаїв, самоврядних традицій та правової культури, притаманної українському народу.

Список використаної літератури

1. *Бедрій М.* Особливості розгляду цивільних справ в українському копному судочинстві (XIV–XVIII ст.) / М. Бедрій // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 6–9.
2. *Волвенко П.В.* Актуальні проблеми теорії держави і права : навч. посібник / П.В. Волвенко. – Донецьк, 2010. – 210 с.
3. *Грозовський І.М.* Право Нової Січі (1734–1775 рр.) / І.М. Грозовський. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 226 с.
4. *Гурбик А.* Устроєві засади громадського судочинства й народна правосвідомість на українських землях у складі Великого князівства Литовського / А. Гурбик // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2007. – № 7. – С. 118–129.
5. *Гуржій О.* Заїмка землі й вільні військові села та містечка в загальному розвитку аграрних відносин на Лівобережній Україні XVII–XVIII ст. // Історія та історіографія України. – К., 1985. – С. 62–68.
6. *Іванов В.* Укладення шлюбу за українським звичаєвим правом / В. Іванов, В. Озель // Персонал. – 2007. – № 5. – С. 45–47.
7. *Ковальова С.* Особисті немайнові права й обов'язки батьків і дітей в українській родині за звичаєвим правом: відображення у фольклорі / С. Ковальова // Наукова спадщина професора В.С. Кульчицького і сучасність : матеріали XXIV Міжнародної історико-правової конференції. – Львів, 2009. – С. 181–187.

8. *Леонтович Ф.* Крестьяне Юго-Западной России по Литовскому праву XV и XVI столетий / Ф. Леонтович. – К., 1863. – 126 с.
9. *Охрімович В.* Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правових / В. Охрімович // Жите і слова. – Львів, 1865. – Т. 3. – С. 400.
10. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І.Б. Усенка. – К., 2006. – 280 с.
11. *Сироткін В.* Звичаєве право [Електронний ресурс] / В.Сироткін. – Режим доступу до : <http://etno.us.org.ua>
12. *Терлюк І.* Історія держави і права України (Доновітній час) / І. Терлюк. – К. : Атіка, 2006. – 156 с.
13. *Ткач А.П.* Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. – К., 1968. – 170 с.
14. *Усенко І. Б.* Звичай / І.Б. Усенко // Юридична Енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1999. – Т. 2: Д–Й. – С. 568.
15. *Усенко І.Б.* Правовий звичай / І.Б. Усенко // Юридична Енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1999. – Т. 2: Д–Й. – С. 568.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА УКРАИНСКИМ ОБЫЧНЫМ ПРАВОМ (XIV–XVI в.)

І. Бойко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье отражена регуляция гражданских отношений на украинских землях за украинским обычным правом (XIV–XVI в.). Значительное внимание сосредоточено на определении правовой природы украинского обычного права, особенностей регуляции им гражданских отношений на украинских землях (XIV–XVI в.). Проанализированы нормы обычного права собственности, обязательственного права, брачно-семейного и наследственного права.

Ключевые слова: гражданские отношения, украинское обычное право, право собственности, обязательственное право.

REGULATION OF CIVIL RELATIONS IN THE UKRAINIAN LANDS UNDER UKRAINIAN CUSTOMARY LAW (XIV–XVI CEN.)

I. Wojko

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str.1, UA – 79000, Lviv, Ukraine*

The article deals with the regulation of civil relations in the Ukrainian lands under Ukrainian customary law (XIV-XVI c.). Special attention is focused on the determination of the legal nature of Ukrainian customary law; it features adjustment of civil relations in the Ukrainian lands (XIV–XVI c.). The law of property, law of obligation, matrimonial and inheritance law of customary nature are analyzed.

Key words: civil relations, Ukrainian customary law, law of property, law of obligation.

*Стаття: надійшла до редакції 28.12.2012
прийнята до друку 14.01.2013*